

УДК 378:005.34(045)

**ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ
ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Харківська Алла Анатоліївна

Харківська А. А. «Демократизація управління освітою в контексті сучасних тенденцій розвитку вищої освіти». У статті автором проаналізовано нормативно-правові документи (закон, стратегію, накази, розпорядження тощо), науково-педагогічну та спеціальну літературу та на їх основі розглянуто процеси демократизації управління освітою. Зроблено акцент на засадах педагогічної освіти, таких як: гуманізм, повнота, кількісна і якісна достатність, іманентність розвитку, природовідповідність, неперервність, пріоритетність та демократизм.

Автором, узагальнюючи думки вітчизняних та зарубіжних науковців та враховуючи досвід роботи та власні попередні дослідження, було визначено тенденції розвитку вищої освіти. Науковець приходить до висновку, що процес демократизації управління в освіті необхідно розглядати з різних сторін: по-перше, як демократизацію управління освітнім процесом: процесом навчання і виховання, по-друге, як демократизацію управління освітою загалом так і демократизацію управління окремими освітніми установами.

Ключові слова: демократизація, управління, засади, тенденції, напрями, освітній процес.

Харьковская А. А. «Демократизация управления образованием в контексте современных тенденций развития высшего образования». В статье автором проанализированы нормативно-правовые документы (закон, стратегию, приказы, распоряжения и т.д.), научно-педагогическую и специальную литературу и на их основе рассмотрены процессы демократизации управления образованием. Сделан акцент на принципах педагогического образования, таких как: гуманизм, полнота, количественная и качественная достаточность, имманентность развития, природовидповідність, непрерывность, приоритетность и демократизм.

Автором, обобщая мнения отечественных и зарубежных ученых и учитывая опыт работы и собственные предыдущие исследования, были определены тенденции развития высшего образования. Ученый приходит к выводу, что процесс демократизации управления в образовании необходимо рассматривать с разных сторон: во-первых, как демократизацию управления образовательным процессом: процессом обучения и воспитания, во-вторых, как демократизацию управления образованием в целом так и демократизацию управления отдельными образовательными учреждениями.

Ключевые слова: демократизация, управление, принципы, тенденции, направления, образовательный процесс

Kharkivska A.A. «Democratization of managing education in the context of modern trends in higher education development». In the article, the author analyzes normative-legal documents (law, strategy, orders, etc.), scientific-pedagogical and special literature and on their basis the processes of democratization of managing education are considered. The focus is on the basis of pedagogical education such as: humanism, fullness, quantitative and qualitative sufficiency, immanence of development, science-correspondence, continuity, precedence, and democracy.

By summarizing the opinions of Ukrainian and foreign scientists and taking into account experience and previous research, the author identified trends in higher education. The researcher comes to the conclusion that the process of democratisation in education should be considered from different angles: firstly, as democratization of management of educational process: the process of training and education, and secondly, as democratization of managing education in general as well as democratization of management of private educational establishments.

Key words: democratization, management, foundations, trends, directions, educational process.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Цивілізаційні процеси початку XXI

століття означені глобалізацією комунікації, формуванням ідеології інформаційного суспільства, які вирішальним чином впливають на міжнародне середовище, радикально змінюють міжнародну політику, національні, зовнішньо– і внутрішньополітичні доктрини, зумовлюють необхідність з'ясування пріоритетів та розробки оптимальних програм у політичній, економічній, соціальній та культурній сферах[16].

У сучасних умовах демократизація управління освітою є невід'ємною складовою модернізації освітнього процесу, відповідно до закону «Про вищу освіту», «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки» та інших нормативно-правових документів.

Так, у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки зазначається, що «якісна освіта є необхідною умовою забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства, консолідації усіх його інституцій, гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості» [4].

Як наголошують В. Рулева та С. Гуткевич, «демократизація управління включає широке коло питань: залучення великої кількості працюючих до управління за рахунок передачі їм майна (акції та інші цінні папери); використання закону децентралізації управління; нововведення в управлінських структурах. Демократизація управління базується на таких взаємовідносинах керівника і підлеглих, коли дії керівника викликають позитивну відповідну реакцію» [7].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз психолого-педагогічних джерел свідчить про те, що окремі аспекти проблеми демократизації управління в сучасних умовах стали предметом досліджень вітчизняних науковців О. Адаменко, В. Андрущенко, С. Гончаренка, В. Грабовського, І. Зязюна, В. Лугового, Т. Лукіної, Є. Хрикова та інших; процеси децентралізації та демократизації управління вищою освітою Л. Гриневич, В.Пашков, Д. Дзвінчук, Т. Левченко, М. Яцейко, І. Іванюк, В. Луговий, Н. Протасова, Л. Юрчук, А. Олексієнко, В. Бахрушин, В. Сацик та інші. Проте на сьогодні даний час дослідження проблем управління освітою розглянуто не в усіх аспектах.

Формулювання цілей статті. Проаналізувати основні аспекти демократизації управління освітою в контексті сучасних тенденцій розвитку вищої освіти та визначити особливості процесу демократизації управління освітою.

Виклад основного матеріалу дослідження. У державних документах, наказах і рішеннях Міністерства освіти і науки України особливе місце приділяється питанням демократизації управління освітою. Відзначається недопущення командно-адміністративного стилю керівництва, який би пригнічував ініціативу, активність членів колективу, свободу особистості [2].

Найбільш доречним, на наш погляд, є трактування цілей і завдань особистісного розвитку людини в умовах сучасного демократичного суспільства, які висловлював Е. Фромм «Розвиток особистості – це визнання і реалізація унікальних можливостей, які є в кожній людині» [14].

Демократизація управління освітою реалізується, насамперед, через залучення до цього процесу різних соціальних груп населення шляхом формування державно-громадських органів управління системою вищої освіти на рівні вищих навчальних закладів, здатних формувати пропозиції щодо подальшої стратегії реформування та вдосконалення системи вищої освіти, проводити незалежну експертизу діяльності системи, визначати соціальне замовлення вищої освіти, здійснювати контроль за діяльністю державного апарату [16].

А. Сбруєва наголошує, що до цього часу вища освіта за традиційною парадигмою носила елітарний характер та мала за мету підготовку соціальної еліти; натомість зараз відчувається демократизація вищої освіти, її загальнодоступний характер з урахуванням індивідуальних здібностей, а метою сучасної вищої освіти є формування висококваліфікованих спеціалістів, здатних до продовження навчання протягом усього життя; відповідальних громадян з глобальним баченням соціальних проблем, спрямованих на активний захист громадських прав, демократії та миру [8].

У зв'язку з цим В. Луговий виділив такі засади педагогічної освіти [3]: «гуманізм як повноцінний розвиток особистості педагога та його придатності для забезпечення всебічного, гармонійного становлення людської особистості в освіті; повнота як здійснення підготовки педагогів з усіх основних напрямів духовного і фізичного формування людини інформаційними засобами культури; кількісна і якісна достатність як підготовка необхідної чисельності педагогічних працівників за потрібними рівнями освіти; іманентність розвитку як постійне зростання та вдосконалення педосвіти для найефективнішого виконання свого функціонального призначення; демократизм як гармонізація потреб особистості й суспільства в педосвіті та освіті, баланс освітньої людиновідповідності та суспільство відповідності; природовідповідність як урахування природної вихідної основи людського, суспільного життя; культуровідповідність як органічний зв'язок педосвіти з національною й світовою культурою; сприйнятливість, гнучкість і прогностичність як здатність до творчих інновацій на основі оперативного відображення й передбачення змін у культурі; неперервність як постійне вдосконалення педагогічної культури педагога услід за зростанням культурних здобутків людства; єдність і наступність як дотримання основних принципів побудови педосвіти в усіх її ланках та напрямках; пріоритетність як першочергове державне матеріально-технічне й фінансове забезпечення.

Метою педагогічної освіти має бути формування особистості педагога, здатного реалізувати головне завдання освіти – усебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства – відповідно до тієї частини культурної спадщини, з якої він спеціалізується» [3].

У свою чергу О. Адаменко узагальнила досвід українських та зарубіжних науковців та виокремила пріоритетні напрямки демократизації управління освітнім процесом:

- забезпечення провідної ролі керівників освітніх установ, здатних забезпечити умови для розвитку творчого потенціалу освітніх колективів, оптимальних умов праці;
- реалізація демократичних засад у всій структурі управління та відмова від командно-адміністративного стилю та методів керівництва;
- обмеження інспекторського та адміністративного контролю, розширення громадського контролю й самоконтролю;
- удосконалення стилю, форм і методів роботи керівників, тобто свобода дій директора та його заступників;
- забезпечення соціальної справедливості під час розподілу навчального навантаження і громадських доручень;
- опора на колективність і колегіальність управління, підвищення персональної відповідальності за наслідки роботи кожного працівника;
- встановлення взаєморозуміння між адміністрацією та громадськими організаціями школи, формування колективу закладу [1].

М. Яцейко головними напрямками демократизації освіти вважає: розробка механізмів інтенсифікації розвитку освіти з метою переходу до ринкових відносин; впровадження передових технологій; проведення ефективної інноваційної політики. Демократизації освіти сприяє впровадження електронних засобів одержання знань як складової частини її модернізації. Залучення громадськості до розв'язання основних проблем освіти полегшує цей процес [15].

Грунтовно, на наш погляд, розроблено демократичну концепцію управління навчальним закладом Є. Хриковим. У ній автор висвітлює такі аспекти:

- сутність управління освітньою установою розглядається через цільовий компонент управління, а не через засоби, як це було раніше. Це дало можливість внести чіткість у визначення цілей управління навчальним закладом;
- у концепції розкрито модель цілісної системи діяльності з управління освітньою установою;
- запропоновано концепцію, яка зорієнтована на відмову від авторитарних підходів щодо управління, її реалізація закладає основи для демократизації управління навчальним

закладом;

– ця концепція на методологічному, а не на змістовому рівні, інтегрує положення інших управлінських теорій;

– однією з важливих особливостей запропонованого Є. Хриковим трактування сутності управління є те, що в ньому закладена система критеріїв оцінки ефективності управлінської діяльності. Це полегшує задачу аналізу та самоаналізу управління навчальним закладом, а також завдання атестації навчальних закладів [13, с. 47–48].

Узагальнюючи думки вище цитованих науковців та враховуючи власні попередні дослідження [9, 10, 11, 12], нами було визначено такі основні тенденції розвитку вищої освіти:

1. Глобалізація – перехід, адаптація та розвиток цінностей, знань, технологій і норм поведінки від країни до країни, від суспільства до суспільства в різних частинах світу, що передбачає: створення всесвітніх мереж; технологічну, економічну, соціальну, політичну, культурну, освітню інтеграцію; міжнародні союзи та конференції; міжнародне співробітництво та обмін; мультикультурну інтеграцію; міжнародні стандарти та показники навчальних стандартів; забезпечення високої якості освітніх послуг і захисту прав споживачів освітніх послуг [5, с. 33], що передбачає побудову системи надання освітніх послуг на засадах використання визнаних в Європі моделей комплексного управління якістю (TQM). Це приведе до таких змін: різке підвищення стандартів якості, виникнення управління тотальною якістю, постійне введення інновацій, урахування транснаціональних та міжнародних особливостей ведення бізнесу.

2. За сучасних умов необхідна варіативність діяльності ВНЗ, що виявляється в розробці сумісних освітніх програм, нових навчальних планів, у сферах інноваційних розробок, інформаційних та освітніх послуг, зокрема міжнародних.

3. Процес гуманізації освіти визначає основний напрям її розвитку у сучасному суспільстві. Розуміння конкретних завдань, що стоять перед нашою освітою в контексті демократичної модернізації нашої країни та гуманістичних орієнтирів освіти, є необхідною умовою успішного здійснення як освітянських, так і загальносистемних реформ, що передбачає необхідність розвитку систем управління.

4. Особистісна орієнтація – залучення, адаптація та розвиток зовнішніх цінностей, знань, технологій і норм поведінки, з метою задоволення індивідуальних потреб та особливостей: індивідуалізація соціальних послуг; розвиток потенціалу людини в технологічному, економічному, соціальному, політичному, культурному та освітньому аспектах; розвиток ініціативи та творчості людини; забезпечення саморозвитку особистості; самоменеджмент і самоуправління особистості; забезпечення повноцінної реалізації прав людей з особливими потребами.

5. Інформатизація освіти, тобто розробка й реалізація (упровадження, трансляція, збут) наукоємних інноваційних технологій і програмних продуктів (навчального, проектного, аналітичного й іншого призначення), а також мультимедійних систем, що відіграють важливу роль у розвитку освіти, науки, економіки та виробництва. Це підтверджується й загальноновизнаним трактуванням ХХІ ст. як століття інформаційних технологій.

6. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців – реалізація нової парадигми професійної освіти потребує принципово нових підходів щодо професійної підготовки студентів третього тисячоліття, фахівця нової генерації [6, 10, 12].

Висновки. Таким чином, управління системою вищої освіти за останні роки суттєво реформувалося. Окреслилися нові тенденції її розвитку, а отже і проблеми, пов'язані з ними. Процес демократизації управління в освіті необхідно розглядати з різних сторін: по-перше, як демократизацію управління освітнім процесом: процесом навчання і виховання; по-друге, як демократизацію управління освітою загалом, так і демократизацію управління окремими освітніми установами.

Визначені тенденції підтверджують, що процес демократизації управління освітою зумовлено необхідністю розвитку самого суспільства.

Список використаних джерел

1. Адаменко О. В. Порівняльний аналіз уявлень науковців і думок освітян-практиків про демократизацію управління освітою / Олена Вікторівна Адаменко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки.– 2007. – № 17 (133). – С. 6–11
2. Зайченко І.В. Педагогіка: підручник / І. В. Зайченко. – 3-тє видання, перероблене та доповнене – К.: Видавництво Ліра-К, 2016. – 608 с.
3. Луговий В. І. Педагогічна освіта в Україні: структура, функціонування, тенденції розвитку / В. І. Луговий; за загал. ред. акад. О. Г. Морозова. – К. : МАУП, 1994. – 196 с.
4. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/ru/documents/15828.html>.
5. Освітній менеджмент: навч. посібник / за ред. Л. І. Даниленко, Л. М. Карамушки. – К. : Шкільний світ, 2003. – 400 с.
6. Пономарьова Г. Ф. Теоретико-методологічні засади оцінювання професійної компетентності майбутніх учителів : монографія / Г. Ф. Пономарьова, А. А. Харківська, Т. В. Отрошко. – Харків: ХГП, 2010. – 180 с.;
7. Рудьєв В. А. Менеджмент: навч. посібник / В. А. Рудьєв, С. О. Гуткевич. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 312 с.
8. Сбруєва А. А. Порівняльна педагогіка: навч. посіб. – 2-ге вид., стер. / А.А. Сбруєва – Суми : ВТД « Університетська книга», 2004. – 320 с.
9. Харківська А. А. Компаративістський аналіз тенденцій розвитку зарубіжних систем вищої педагогічної освіти / А. А. Харківська // Наукові записки кафедри педагогіки ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – Х. : Видавничий цент ХНУ, 2008. – Вип. XXI. – С. 124–134
10. Харківська А. А. Розвиток інформаційної та технічної компетентностей майбутніх учителів як педагогічна проблема / А. А. Харківська // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія № 13. Проблеми трудової та професійної підготовки: зб. наук. праць / відпов. ред. Г. Є. Гребенюк. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009 – Вип. 4. – С. 171–177.
11. Харківська А. А. Управління системою вищої освіти в контексті ХХІ ст. / А. А. Харківська // Науковий колегіум. Науковий інформаційний журнал. Проблеми вищої освіти: зб. наук. пр./ гол. ред. М. Ф. Бондаренко та ін. – Харків, ПФ «Колегіум». – 2011. – №3(64) – С. 33–38
12. Харківська А. А. Теоретичні та методичні засади управління інноваційним розвитком вищого навчального педагогічного закладу : дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.06 / Харківська Алла Анатоліївна ; ДЗ «Луганський нац. ун-т імені Т. Шевченка». – Луганск, 2012. – 596 с.
13. Хриков Є. М. Управління навчальним закладом: навч. посіб. / Є. М. Хриков. – К. : Знання, 2006. – 365 с.
14. Фромм Э. Психологія и этика / Э. Фромм ; пер. с англ. – М. : Республика, 1993. – 415 с
15. Яцейко М.Г.. Демократизація як закономірність модернізації освіти в контексті глобалізації : авто-реф. ... канд. філософських. наук : 09.00.10 / Яцейко Марія Григорівна ; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова . – Київ, 2009. – 22с.
16. Управління освітою / Міністерство освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; за науковою ред. В. П. Беха; редкол.: В. П. Бех (голова), М. В. Михайліченко (заст. голови) [та ін.]. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – 546 с.

References

1. Adamenko O. V. Porivnialnyi analiz uiaavlenn naukovtsiv i dumok osvitian-praktykiv pro demokratyzatsiiu upravlinnia osvitoiu / Olena Viktorivna Adamenko // Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka. Pedagogichni nauky.– 2007. – № 17 (133). – S. 6–11

2. Zaichenko I.V. Pedagogika: pidruchnyk / I. V. Zaichenko. – 3-tie vydannia, pereroblene ta dopovnene – K.: Vydavnytstvo Lira-K, 2016. – 608 s.
3. Luhovyi V. I. Pedagogichna osvita v Ukraini: struktura, funktsionuvannia, tendentsii rozvytku / V. I. Luhovyi; za zahal. red. akad. O. H. Morozova. – K. : MAUP, 1994. – 196 s.
4. Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25.06.2013 r. № 344/2013 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.president.gov.ua/ru/documents/15828.html>.
5. Osvitnii menedzhment: navch. posibnyk / za red. L. I. Danylenko, L. M. Karamushky. – K. : Shkilnyi svit, 2003. – 400 s.
6. Ponomarova H. F. Teoretyko-metodolohichni zasady otsiniuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv : monohrafiia / H. F. Ponomarova, A. A. Kharkivska, T. V. Otrosenko. – Kharkiv: KhHPI, 2010. – 180 s.;
7. Ruliev V. A. Menedzhment: navch. posibnyk / V. A. Ruliev, S. O. Hutkevych. – K. : Tsentr uchbovoi literatury, 2011. – 312 s.
8. Sbruieva A. A. Porivnialna pedagogika: navch. posib. – 2-he vyd., ster. / A.A. Sbruieva – Sumy : VTD « Universytetska knyha», 2004. – 320 s.
9. Kharkivska A. A. Komparatyvistskyi analiz tendentsii rozvytku zarubizhnykh system vyshchoi pedagogichnoi osvity / A. A. Kharkivska // Naukovi zapysky kafedry pedagogiky KhNU im. V.N. Karazina. – Kh. : Vydavnychiy tsent KhNU, 2008. – Vyp. KhKhI. – S. 124–134
10. Kharkivska A. A. Rozvytok informatsiinoi ta tekhnichnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv yak pedagogichna problema / A. A. Kharkivska // Naukovi chasopysy NPU im. M. P. Drahomanova. Serii № 13. Problemy trudovoi ta profesiinoi pidhotovky: zb. nauk. prats / vidpov. red. H. Ie. Hrebeniuk. – K. : NPU imeni M. P. Drahomanova, 2009 – Vyp. 4. – S. 171–177.
11. Kharkivska A. A. Upravlinnia systemoiu vyshchoi osvity v konteksti KhKhI st. / A. A. Kharkivska // Naukovi kolehium. Naukovi informatsiinyi zhurnal. Problemy vyshchoi osvity: zb. nauk. pr./ hol. red. M. F. Bondarenko ta in. – Kharkiv, PF «Kolehium». – 2011. – №3(64) – S. 33–38
12. Kharkivska A. A. Teoretychni ta metodychni zasady upravlinnia innovatsiynym rozvytkom vyshchoho navchalnoho pedagogichnoho zakladu : dys. ... d-ra. ped. nauk : 13.00.06 / Kharkivska Alla Anatoliivna ; DZ «Luhanskyi nats. un-t imeni T. Shevchenka». – Luhansk, 2012. – 596 s.
13. Khrykov Ie. M. Upravlinnia navchalnym zakladom: navch. posib. / Ie. M. Khrykov. – K. : Znannia, 2006. – 365 s.
14. Fromm Э. Psykhoanaliz y etyka / Э. Fromm ; per. s anhl. – M. : Respublyka, 1993. – 415 s
15. Iatseiko M.H.. Demokratyzatsiia yak zakonornist modernizatsii osvity v konteksti hlobalizatsii : avto-ref. ... kand. filosofskykh. nauk : 09.00.10 / Yatseiko Mariia Hryhorivna ; Natsionalnyi pedagogichnyi universytet imeni M.P. Drahomanova . – Kyiv, 2009. – 22s.
16. Upravlinnia osvitoiu / Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, Nats. ped. un-t imeni M. P. Drahomanova; za naukovoju red. V. P. Bekha; redkol.: V. P. Bekh (holova), M. V. Mykhailichenko (zast. holovy) [ta in]. – K.: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2013. – 546 s.